

Очерки по истории физической культуры в СССР. М.; Л., 1940. 5. Ухов В. Руководство к педагогической и гигиенической гимнастике по системе шведского гимназиарха Линга... 6. Рибакон М. В ті далекі часи // Старт. 1981. 7. ЦДІА. Ф.707. Оп.213 а. Д.35.

Надійшла до редколегії 06.01.99

І.Л. Салодовнік

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС ЯПОНІЇ 1880 РОКУ

У 1868 р. в Японії розпочалися події, що дістали назву Мейдзі Ісін – Реставрація Мейдзі. Суть їх полягала не просто у відновленні реальної імператорської влади, а перш за все у перетворенні середньовічної феодальної Японії у сучасну капіталістичну країну. За дуже короткий час Японія досягла величезних успіхів в державотворенні, соціальному реформуванні, наданні свободи підприємницької діяльності, адміністративно-територіальному реформуванні тощо. Створення нової правової системи, як обов'язковий і невід'ємний аспект будь-якого державного реформування, що певною мірою завершує собою цей процес, також відбувалось із значними успіхами та досить швидко.

Система права, що існувала в Японії до Реставрації Мейдзі, являла собою різновид китайської середньовічної правової сім'ї. Для права Японії доби пізнього середньовіччя притаманні всі риси розвинутого феодального права. Тут і співіснування нормативно-правових актів центральної влади із місцевими феодальними розпорядженнями та нормами звичаєвого права, і становість судів, і широке застосування тортур у судовому процесі, і надзвичайно велика кількість злочинів, покаранням за які була смертна кара, і такі специфічно риси, як застосування кругової запоруки, групової відповідальності, призначення різних покарань за один і той же злочин в залежності від чиновного рангу злочинця. Безумовно, така правова система в другій половині ХІХ ст. не могла застосовуватись в країні, що прагнула ввійти до складу провідних держав світу.

Значного впливу європейської теорії права, особливо французької ліберальної доктрини народних прав (popular rights), відчули на собі нові закони уряду Мейдзі. Дійсно, уряд провів багато реформ, виходячи з

основних положень цієї теорії. Однак лідери Мейдзі також відчували у своїй діяльності **серйозний вплив** ідей давньої системи імперського правління в Японії, і таким чином схилялись до відновлення деяких положень так званої системи ріцурьо. Вплив цих старих японських законів знайшов своє відображення у прийнятих урядом Мейдзі Новому кримінальному кодексі (Essence of the New Criminal Code – Shinritsu Koryo 1870) та Виправленому кримінальному кодексі (Amended Criminal Code) (Kaitei Ritsurei 1873) [1, р.92]. Характерними рисами цих кодексів були: скасування тортур в судовому процесі, відміна деяких видів смертної кари, відмова від старої феодальної практики таємного законодавства і заміна його широковідомими нормами. Але в цілому ці два кодекси ще були цілком проникнуті духом старокитайського права. Для побудови сучасної держави в Японії необхідно було створення правової системи, подібної європейській.

Лідери Мейдзі прагнули створювати і розвивати правову систему, яка б була прийнятна для Заходу, і вони звернулись до французької моделі, бо на відміну від англосаксонського загального права, французьке право було кодифікованим. Французьке право було також особливо привабливим для японських реформаторів, тому що воно було представлене корпусом професійних суддів. Це являло собою гострий контраст до англо-американської практики розподілу функцій між суддями та присяжними, коли перші займалися законом, а другі – фактичною стороною. Такий розподіл був незваний для Японії [2, р.279].

Для проведення правових реформ запрошувались іноземні юристи. Вони повинні були брати безпосередню участь у розробці нових нормативно-правових актів і перш за все кодексів, а також займатися підготовкою японських національних кадрів професійних юристів. Французький юрист Гюстав Буассонад де Фонтарабі – радник Міністерства юстиції, був запрошений до Японії, де тривалий час викладав римське та французьке право в Школі правознавства, що була заснована при міністерстві юстиції Японії, а також брав провідну участь у розробці цивільного та кримінального законодавства [3, с.59]. Саме він наприкінці 1873 р. розпочав роботу над проектом кримінального кодексу, який повинен був об'єднати елементи японського феодального права з основними положеннями Кодексу Наполеона 1810 р. Проект був завершений

в 1877 р., перевірений політиками і повинен був набрати чинності з початком 1882 р. [4, р. 138]

Досить розповсюджена в англomовній історико-правовій науці назва цього кодексу – Старий Кримінальний кодекс 1880 р., оскільки вперше він був опублікований саме в 1880 р. Як і переважна більшість нових правових актів епохи Мейдзі, мовою його видання була західноєвропейська – в даному випадку французька.

Кримінальний кодекс Японії 1880 р. відтворював загальні принципи Французького Кримінального кодексу 1810 р., в редакційному відношенні він наслідував бельгійський Кримінальний кодекс, який був покращеною редакцією французького. Що стосується окремих положень Кодексу 1880 р., то тут упорядники використовували французьке, угорське, нідерландське і частково італійське кримінальне законодавство [5, с.15]. Кримінальний кодекс Японії 1880 р. містив в собі 430 статей і складався із чотирьох книг: 1) загальна частина; 2) злочини та провини проти публічних благ; 3) злочини та провини проти особистості та приватної власності; 4) порушення.

Загальна частина японського Кримінального кодексу 1880р. складається із 115 статей. Саме в цій частині вперше вступає в дію принцип буржуазного кримінального права – «*nulum crimen sine lege*». Разом з тим кодекс сприйняв деякі традиційні положення старояпонського права. Наприклад, майже для усіх злочинів він провадить обов'язкове пом'якшення покарання в тому разі, якщо злочинець сам, до моменту викриття його участі у злочині, заявить представникам влади про свою участь у скоєнні злочину.

Кодекс 1880 р. не визнавав аналогії права як такої, що знищує необхідні межі між законодавчою та судовою владою.

Кримінальний кодекс передбачає шість видів покарань: смертна кара, позиттєве та строкове позбавлення волі, штраф, позбавлення прав, спеціальна конфіскація. Ув'язнення вищого роду (*reclusion majeure*) встановлювалось на строк від 9 до 11 років, нижчого роду – від 6 до 8 років. При цьому судді мали право пом'якшувати покарання на один чи два ступеня (ст.90).

Кодексу були відомі п'ять форм ув'язнення: заслання на острів із примусовими роботами, каторжна в'язниця, фортеця, звичайне

ув'язнення та арешт. Фактично головним закладом позбавлення волі в Японії була каторжна в'язниця.

Наслідуючи французький примірник, Кримінальний кодекс поєднує кримінальне покарання із позбавленням усіх прав (ст. 32). У пануючій на той час правовій думці цей принцип органічно поєднувався із завданням покарання -- виправленням злочинця. Ст. 31 визначала правила позбавлення або обмеження правоздатності при призначенні кримінального покарання.

Висновки кодексу 1880 р. про осудність та неосудність були, за визнанням тогочасних юристів, набагато більш досконалими, ніж положення провідного на той час європейського та американського законодавства. Ст. 75 кодексу, де мова йде про скоєння злочину в результаті примусу, відрізняється простотою та ясністю. Необхідну оборону кодекс дозволяв розповсюджувати не на усіх оточуючих осіб, а лише на членів своєї родини. Ст. 78 проголошувала: «Покарання не призначається у випадку, коли звинувачений під час скоєння діяння був без свідомості». Глухонімі ніколи не підлягали покаранню, а лише в силу обставин могли бути ув'язнені у вигляді запобіжної міри за вирішенням судді на строк не більше п'яти років. Положення кодексу 1880 р. про покарання у випадку рецидиву стоять на позиціях французького кримінального законодавства і дозволяють суддям перевищувати максимум покарання, що накладається за новий злочин і навіть перейти до більш суворого виду покарання.

При вирішенні питання про перенос обставин суб'єктивно-об'єктивних, кодекс дотримувався теорії обособлення (ст.100). Тут йшлося про те, що в разі скоєння злочину групою осіб, коли дії однієї особи виходили за межі складу злочину, який скоювали усі інші учасники групи, на цих інших не поширювалась дія кримінального закону, що передбачала дії одного з групи як злочин. Наприклад, у разі вбивства однієї особи групою осіб, серед яких знаходиться син потерпілого, всі учасники групи будуть засуджені за вбивство і лише син вбитого буде притягнутий до відповідальності за батьковбивство. Таке вирішення цього питання в тогочасному кримінальному законодавстві протистояло більш розповсюдженій теорії безумовного переносу, згідно з якою в наведеному прикладі усі учасники групи мали бути притягнені до кримі-

нальної відповідальності за батьковбивство. Дана стаття регламентувала також питання про сукупність злочинів. Японський кодекс і тут користувався французьким принципом про поглинення більш суворим покаранням менш суворого при призначенні покарання за скоєння декількох злочинів.

Посібникам покарання пом'якшувалось на один ступінь, а в разі замаху на скоєння злочину ст. 112 дозволяла зменшити покарання на один чи два ступені.

Особлива частина японського Кримінального кодексу 1880 р. давала перелік конкретних злочинів і кримінальних покарань. Вона відбивала саме ті особливості традиційного японського життя, які відрізняли його від соціально-економічних умов європейського та американського суспільства. Також тут чітко прослідковується бажання законодавця залишити в минулому або «європеїзувати», поновити деякі звичаї, обумовлені специфікою соціального, економічного та релігійного життя. Наприклад, ст. 428 Кодексу забороняла татуюватись чи займатись татуюванням як ремеслом. Було заборонено пошкоджувати релігійні символи. Це положення було особливо актуальне для міжнародного ствердження Японії як цивілізованої держави, адже протягом більш ніж 230 років, в силу об'єктивних причин, тут була заборонена християнська релігія, а гоніння на християн супроводжувались примусовими актами святотатства над символами християнської віри. Кодекс 1880 р. карав образу будь-якого сповідання в молільному будинку, на кладовищі чи в іншому релігійному місці. Законодавець забороняв пошкодження могил, мертвих тіл, перенесення похованих в інше місце, відкриття труни, розкопування могили (ст.ст. 426, 264, 265).

Строком ув'язнення не менш ніж на 2 роки карався згідно зі ст.241 той, хто куриє опіум. Іще більш суворо карали того, хто із корисливою метою дозволяв курити опіум в призначених ним самим для цього помешканнях (ст. 240). Ст.ст. 25, 262, 346 та інші були присвячені злочинам проти моралі.

За підробку іноземної монети покарання визначала ст. 183. За передачу під виглядом справжньої випадково отриманої монети кодекс передбачав лише грошове стягнення (ст. 193).

Підлягав покаранню той, хто чинив опір чиновнику лише тоді, коли чиновник діяв у межах закону. Покарання за лжесвідчення залежало від того, чи було воно принесене в цивільному чи кримінальному процесі на шкоду підсудному, чи на його користь. У разі понесення невинним покарання через лжесвідчення використовувався принцип таліона, як це було і в кримінальному законодавстві Франції, Португалії, Швеції, Ганновера та Баварії тих часів; тобто, якщо неправдивий свідок звинувачував особу в злочині, якого та не скоювала, неправдивого свідка слід було покарати тією ж мірою, що погрожувала невинному в разі винесення помилкового вироку на основі лжесвідчення. В японському Кримінальному кодексі 1880 р. це останнє правило було викладене більш справедливо: якщо невинний відбув тільки частину покарання, то відповідно до цього пом'якшується покарання за лжесвідчення. Якщо відмова від неправдивих показань відбулася до винесення вироку підсудному, то покарання взагалі не призначалось (ст. 226).

Таким чином, система кримінального законодавства, яка склалася в Японії після введення в дію Кримінального кодексу 1880 р., відзначалась застосуванням найновітніших на той час досягнень передової юридичної думки. Ця система була вміло і органічно пристосована до існуючих соціальних та економічних умов японського життя і включала деякі риси національної традиційної правової системи. Прийняття кодексу 1880 р. стало кульмінаційним моментом першого етапу правотворчого процесу, який розпочався в ході Реставрації Мейдзі і визначався переважним впливом французької юридичної школи.

Правова система, яка виникла в період Мейдзі, визнається деякими дослідниками скоріш як правління законом (rule-by-law), ніж правління закону (rule-of-law), тому що хоча й існувала формальна концепція урядування за законом, не існувало правового обмеження, заснованого на політичній формації або законодавстві. «Правління закону, в якому такі обмеження зафіксовані у вигляді вирішення фундаментальних прав людини та виборчого процесу, не прийшло в життя аж до післявоєнної ери» [2, р.279–280].

Успіхи японських правових реформ були настільки вражаючими для сучасників, що вже в 1878 р., через 10 років після початку Реставрації Мейдзі, голова стокгольмського пенітенціарного конгресу Вінес за-

явив стосовно Японії: «Уряд цієї країни надав найбільш оброблений, найбільш повний та видатний звіт стокгольмському конгресу... В Японії передбачається реформа кримінального законодавства, що відповідає вимогам новітнього часу» [5, с.14].

Список літератури:

1. Ishii Ryosuke. A history of political Institutions in Japan. T., 1980. 2. Hane Mikiso. Japan. A Historical Survey. N.Y. 1972. 3. Зібольд А. Епоха великих реформ в Японии. СПб. 1905. 4. Beasley W.G. The Modern History of Japan. London 1975. 5. Будзинский С. Японское уголовное уложение в сравнении с другими законодательствами и с проектом уложения о наказаниях. М., 1884.

Надійшла до редакції 17.02.99

Ю.М. Коломієць

СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В ПАРЛАМЕНТАРНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Останнім часом і в засобах масової інформації, і на засіданнях Верховної Ради обговорюється проблема переходу України на шлях розбудови парламентарної республіки. Що ж являють собою сьогодні парламентарні республіки в світовій конституційній практиці? Яке місце відводиться за подібної системи правління главі держави? Зрозуміло, що знайти відповіді на ці запитання допоможе вивчення зарубіжного досвіду, свідоме і аналітичне використання якого дасть змогу скористатися позитивними аспектами й уникнути негативних моментів у державному будівництві України.

За парламентарної системи правління, яка передбачає наявність президента, останній є конституційним главою держави. Це означає, що уряд і його діяльність практично виведені зі сфери прерогатив президента, і хоча формально він, згідно з конституцією, має такі важливі повноваження, як призначення голови уряду, оголошення про розпуск парламенту і призначення дати чергових виборів до парламенту, а також представництво в сфері міжнародних відносин, все ж фактично ці й інші повноваження президент повинен здійснювати, тільки узгоджуючи з головою уряду, який є відповідальним не перед ним, а перед парламентом. У результаті такого розподілу головою виконавчої влади за парламентської системи правління є прем'єр-міністр (у ФРН і Австрії - канцлер), який і наділяється необ-